

TAKASHI KATO

FILOZOF POD PŮLNOČNÍM SLUNCEM

Od roku 1991, kdy nás na Katedře filozofie navštívil Rudy Krejčí, profesor filozofie na univerzitě ve Fairbanks na Aljašce, jsme ho ve Studia philosophica už několikrát představili. U příležitosti jeho 85. narozenin otiskujeme příspěvek jeho žáka, kalifornského docenta Takashiho Kato, který dokládá, jak si profesora Krejčího váží i lidé daleko od jeho domoviny.¹

Hodinky ukazují půl desáté večer. Skončila poslední hodina letní výuky. Vyšel jsem se spolužáky ven a v šeru sotva rozeznával tiše stojící školní budovy. Zapadající slunce na vzdáleném horizontu vrhalo jen velmi slabé paprsky na kampus Aljašské univerzity ve Fairbanks (UAF). Sotva by šlo číst knihu. V tomto období se Fairbanks, ležící hluboko uprostřed Aljašky, utápí v soumraku, který není ani dnem, ani nocí a vyvolává pocity neskutečnosti, jakoby se zastavil čas. Studenti se rozptýlili do krajiny podobné scénériím na japonských inkoustových malbách, formované hrou světla a stínů.

Noc půlnočního slunce. U polárního kruhu se v létě slunce pohybuje níže nad horizontem a nezapadá. Děti pobíhají a pokřikují venku, i když už je

¹ Český filozof na Aljašce, *Studia philosophica*, B 48, 2001, s. 117–133 (rozhovor z července 1993); Poslední setkání s Karlem Popperem, *Studia philosophica*, B 49, 2002, s. 155–163; Zpověď starého filozofa, *Studia philosophica*, B 57, 2010, č. 1, s. 83–98.

čas jít spát. První léto jsem se tady cítil podrážděně a poněkud nepatřičně. Ale jak přešlo několik ročních období, uvědomil jsem si, že divočina kolem Fairbanks vypadá pod půlnočním sluncem přívětivěji než během zimy. Byl to ten správný čas k hlubšímu přemýšlení. Poznal jsem profesora Rudy Krejčího, filozofa z bývalého Československa, právě tady v zemi půlnočního slunce. Je to už přes dvacet pět let.

Na první hodině úvodu do filozofie se objevil ve třídě jako novinář honící sólokapra. Jak se vřít do třídy, připomnělo mně to, jak někdy na Aljašce jaro prudce utne zimu. Bylo mu před šedesátkou, měl hedvábné blond vlasy a vřelé modré oči. Byl poněkud menší postavy a sportovní bunda, kterou nosil, mu padla. Jeho podmanivé oči byly plné mladické zvědavosti a všeobjímající jemnosti. Na každého studenta se vřele usmál a pak řekl, že filozofie je myšlení o myšlení a jednání, a ne hra s jazykem. Celý zbytek hodiny pak chodil po učebně a vedl s námi dialog. Na otázky a názory studentů reagoval pohotově jako boxer. Nedokázal klidně postát, jak v něm energie vřela. I když bylo ve třídě několik desítek studentů, jeho hodiny byly téměř jako individuální lekce. Připomínaly rozhovory Sókrata s jeho učedníky v aténské agoře – seriózní mentální souboje mezi aktivními mozky, které měly jen málo co do činění s mechanickým memorováním. Některým studentům vadilo, že doktor Krejčí se nikdy nezmínil o obsahu a formě závěrečného testu. Ale většina byla jako uhranutá jeho opravdovostí, evropským vzděláním a kultivovaností a nevyčerpatelnou energií. Velmi brzy potom jsem přešel ze studií psychologie k filozofii.

Protože jsem začal trávit víc času na katedře filozofie, měl jsem také víc příležitostí poznat dr. Krejčího. Jednou, když jsem vstoupil do jeho kanceláře, našel jsem mistra Krejčího samotného na pohovce a v očích měl otrávený pohled. Zeptal jsem se, o čem přemýšlí. Mistr odpověděl: „O tom okamžiku, kdy mě málem zabili.“ Byl jsem v šoku, neschopný slova. Nabídl mně křeslo a začal vzpomínat. Připadlo mně, že tu scénérii vidím přímo v jeho očích.

Mezi lety 1938 a 1945 nacistické Německo okupovalo Československo. Mladý Krejčí se přidal k odboji a bránil vlast. Na konci války s jeho druhem Antonínem našli na venkově obrněné vozidlo, které tam patrně zanechala německá armáda na ústupu. Zmocníme se ho! Nadšeně vlezli dovnitř a nastartovali. Najednou se za zatáčkou objevily esesácké sajdkáry a řítily se k nim. Začaly po nich pálit kulometry, kulky se jen odrážely od pancíře a svištěly jim kolem uší. Chlapci vyskočili z vozu a utíkali k blízkému lesu, aby si zachránili životy. V cestě jim však stál rybník. Zvuk sajdkár se přibližoval. Další dávka z kulometu následovala a voda pod jejich nohama jen vřela, jak do ní padaly kulky. Mladý Krejčí stihl skočit do vody, ale Antonín, který utíkal hned vedle něj, dostal zásah. Krejčí byl celý zmáčený

od kamarádovy krve. Esesáci si mysleli, že jsou oba mrtví a rychle odjeli k hranicím. Hodinu na to válka skončila.

Profesor Krejčí vstal a šel směrem k oknu. Díval se na sněhem pokryté vrcholky vzdáleného a zamlženého pohoří Alaska Range. Antonín zemřel a já jsem přežil. Život a smrt vzdálené jen jeden metr. Mohlo to být naopak. Oba jsme mohli zemřít. Nebyl žádný důvod ani žádná nutnost v tom, že jsem přežil já. Co má člověk dělat tváří v tvář takové nelítostné hříčce osudu? Dávej svému životu smysl – to byla má povinnost jako muže, který náhodou přežil. Jeho rozhodný hlas byl v tu chvíli jiný, nebyl to ten radostný člověk jako jindy. Zdálo se, jako by hovořil sám k sobě v této vzdálené oblasti cizí země, když vzpomínal na svou minulost. Sám jsem byl také cizinec žijící na severu, tak jsem mu nabídl svůj příběh a doufal, že najdeme společnou řeč. Vypravěč však ještě pokračoval: „Po válce jsme získali znovu nezávislost. Ale kvůli velkému vlivu sousedního Sovětského svazu se Československo brzy ocitlo pod diktátem komunistické vlády. Ze země se opět měl stát jeden velký koncentrační tábor.“ Když přišla studená válka, tenkrát náctiletý Krejčí se stal členem protikomunistického odboje. Každou noc roznášel protikomunistické plakáty po celém městě a příslušníci tajné policie v civilním oblečení jej sledovali na každém kroku. Brzy na něj byl

vydán zatykač. Pokud by ho dopadli, odveklí by ho do uranových dolů, kde radiace dosahovala 24–27 stupňů, což byl de facto rozsudek smrti. Začal se proto skrývat a příštích 5 let strávil v tajné místnosti, kterou jeho otec vytvořil ve svém bytě, aby syna zachránil před úřady. Tento podzemní život byl poválečnou verzí příběhu Anny Frankové. Ukázalo se, že mu poskytl vynikající příležitost přečíst neuvěřitelné množství knih a prohloubit si svůj filozofický vhled. Vytrvalé pátrání nekompromisních úřadů však pokračovalo. Neustálé sledování a zrádcovství byly v jeho městě už běžné a bylo jen otázkou času, kdy jej zajmou a pošlou do pracovního tábora. Útěk do zahraničí byl jedinou možností, jak přežít a bojovat dál proti diktatuře. Krejčí oznámil otci svůj plán a ten sám podnikl veškeré přípravy, aby pomohl synovi utéci do Rakouska. V den svého útěku se Krejčí celý potřel hořícími a octem a ukryl se pod pytlí uhlí, naloženými na nákladním vlaku. Vlak zastavil na hranici a armádní psi a psodvů ho začali prohledávat. Jeden pes očichával místo přímo nad Krejčím. Ten v temnotě jen zdržoval dech. Ocet a hořčice nejspíše zabraly. Pes krátce štěkl a přeskočil na další vagón. Krejčí se dostal do Rakouska a získal místo v antikomunistickém rádiu sponzorovaném Spojenými státy. Na univerzitě v Innsbrucku také získal doktorát z filozofie a později získal svobodu a nezávislost v USA.

Aljašce se říká „poslední hranice“. Kdysi byla útočištěm lidí, kteří se nehodili do běžné společnosti – drsňáků, lovců a milovníků zbraní. Není to zrovna to nejlepší místo pro filozofii. Na druhé straně byli obyvatelé Aljašky vždy nedůvěřiví k autoritám, odmítali vládní intervence a nerozlišovali lidi podle vzdělání, věku a tak dále. Chtěli dosáhnout úspěchu jen svými vlastními silami a vynalézavostí. Jejich způsob života byl tak vzdálený takzvanému americkému snu. Krejčí byl přesvědčen o tom, že zde mohl dosáhnout života, který mu kdysi upřeli nacisté a komunistická nadvláda. Mladý profesor Krejčí byl fascinován duchem poslední hranice a vsadil na ni svůj život.

V roce 1983 jsem vkročil na půdu Aljašky a nečekal jsem nic z toho, co mě tam potkalo. V té době už kurz filozofie pod půlnočním sluncem probíhal více než 20 let. Už tenkrát jsem slyšel anekdoty o jakémsi jedinečném profesorovi. Jeden starší profesor nám vyprávěl ohromující příběh z pozdních padesátých let, kdy mírové využití atomové energie bylo symbolem prosperity. Americká komise pro atomovou energii přišla s nápadem odpálit několik vodíkových bomb v Cape Thomson na severu Aljašky, aby tak vytvořila umělý záliv. Lidé ve Fairbanks se tenkrát obávali, že radiace překročí Beringovo moře, a v panice skupovali v lékárnách jódové tablety. Třída v údivu jen zašuměla – my studenti jsme si v té době pamatovali jadernou nehodu v Černobyli. Projekt Chariot, jak se mu říkalo, byl dílem dr. Edwarda Tellera, otce vodíkové bomby. Cílem bylo stimulovat ekonomický

rozvoj ve venkovských oblastech Aljašky, kde byl nedostatek průmyslu. Příznivci očekávali příliv federálních peněz a využili k tomu velká jména, jako například senátora Aljašky, prezidenta Aljašské univerzity ve Fairbanks, reportéry místních novin a dokonce představitele místních církví. Jak se filozof činu vyrovnal s takovou sestavou autorit?

Třída ztichla a vzduch by se napětím dal krájet. Nezainteresovaný hlas profesora přidával příběhu na autenticitě. Je čirým šílenstvím odpálit vodíkovou bombu v blízkosti vesnic s původními obyvateli. Čerstvý profesor si vzpomněl na hloupost komunistického režimu v Československu, který jej chtěl poslat do uranových dolů, a kurážně se projektu Chariot postavil. Netrvalo dlouho a nechal si jej předvolat sám prezident Aljašské univerzity. Novopečený profesor Krejčí že si dovolil poznamenat, že projekt ohrožuje zdraví místních obyvatel a byl by katastrofou pro místní životní prostředí!? Prezident mu naznačil, že může buď zmlknout, nebo z Aljašky navždy odejít. Nejen že se Krejčí výhrůžek nezalekl, ale jeho bojovný duch inspiroval hnutí odporu. Jakmile se environmentalisté připojili k opozici, celé Spojené státy začaly brát hrozby projektu vážně. Široká veřejnost vyjádřila obavy z potenciálního radioaktivního zamoření. Nakonec, jak profesor Krejčí doufal, byl celý projekt v roce 1962 odložen na neurčito.

Před pár lety jsem si na Jazykovém institutu Ministerstva obrany v Monterey v Kalifornii uvědomil, že můj život je po dvaceti letech tamního působení dost stereotypní. Přijal jsem za svůj Krejčího výukový styl „jeden na jednoho“ a vždy při výuce chodil po třídě. Dosáhl jsem určitého stupně mistrovství, ale vašeň a pojetí práce jako poselství mě před nějakou dobou opustily. Často jsem se přistihl, jak používám manýry a vtipy mého starého učitele ze severu a cítil jsem se jako falešný imitátor.

Protože jsem doufal, že zopakovat dobrodružství z osmdesátých let mně pomůže znovu objevit ztracenou vašeň, jednou v létě jsem se rozhodl vydat se na cestu do země půlnočního slunce. Byl to trochu lehkovážný nápad cestovat čtyři tisíce tam a pak tolik zpět, když vezmu v úvahu, že moje kondice a výdrž už není taková, jako bývala. Po třech dnech na cestě noc postupně zmizela. Jel jsem dál na sever a projížděl divočinou v soumraku, kde se čas zastavil. Scenérie připomínající japonské inkoustové malby přivádí unavenou mysl k nostalgickým myšlenkám. Při řízení jsem přemýšlel o svém mládí na Aljašce. Po pěti dnech jsem dorazil na kampus UAF. Čekal na mě v úplně stejné podobě, v jaké jsem ho opustil před pětadvaceti lety. Přesto jsem nepoznával nikoho z těch, kteří proudili do učeben a studentského centra. Právě proto, že se budovy vůbec nezměnily, došlo mně, že kampus už patří jim, a ne mně.

Domluvil jsem si schůzku s profesorem Krejčím ve studentském centru. Představte si, tato budova – Wood Center – byla pojmenována přesně

po tom prezidentovi, který požadoval po tenkrát čerstvém profesoru Krejčím jeho odchod z UAF kvůli kontroverzi nad projektem Chariot. Když se blížila schůzka, má nervozita rostla. Co když se objeví starý, křehký člověk... Pak se najednou vrátil do místnosti profesor Krejčí a zuřivě mával oběma rukama. Vřele jsme se objali a já jsem se styděl, že jsem jen na moment zapochyboval o mentální bystrosti tohoto filozofa činu.

Když jsme probrali novinky, přirozeně se vynořilo téma projektu Chariot. Profesor Krejčí o něm začal hovořit, jakoby jen navázal na přednášku, která skončila včera.

„Během padesátých let byly rutinně prováděny atmosférické jaderné testy v Nevadské poušti, ale nebezpečí radiace nikdo nebral vážně. Je až neuvěřitelné, že bylo běžné pozorovat tyto testy jen v uniformách a slunečních brýlích. Někteří vysocí důstojníci si dokonce troufli sledovat výbuch z místa přímo pod jeho epicentrem. Když dorazila tlaková vlna, přemohly je emoce a rozvzlykali se. Takové ignorantství vlády a armády bylo živnou půdou pro projekty jako Chariot. Svou úlohu také mohla sehrát sláva a politické páky dr. Edwarda Tellera, který si představoval růžovou budoucnost využívání vodíkových bomb v civilním inženýrství. Vůdci ‚poslední hranice‘ pak zaprodali svou duši. Stali se novodobými Fausty a požadovali federální peníze výměnou za životy místních obyvatel a životního prostředí. Jediný obranný prostředek před takovými budoucími šílenci je kultivace kritického myšlení, nezávislá mysl a odvaha nepodléhat snadno autoritám. Můj kurz filozofie pod půlnočním sluncem, včetně ročníku, kdy jsi tam seděl Ty, Takashi, byl jako inkubátor kritického myšlení. Jak uplynul čas, způsob myšlení studentů se nevyhnutně změnil. Hluboké přemýšlení upadlo v nemilost a Twitter je zamořen povrchnostmi. Ale i ve filozofii jsem donkichot a stále nabádám lidi, aby mysleli za sebe. Už jsem dlouho v důchodu, ale stále mám na univerzitě pravidelné kurzy.“

Z tváře mého mentora vyzařovala tolerance a nekonečná vitalita. Po pětadvaceti letech jsem byl znovu zcela vtážen do jeho učení. Jediný rozdíl byl v tom, že teď už jsem cítil, jak rychle protéká život mezi prsty. Byl jsem už ve věku mého učitele, když jsem ho poprvé potkal, ale něco pořád chybělo. Mentální vyspělost není jenom otázkou stárnutí. Uvědomil jsem si to s troškou hořkosti, rezignace a lítosti. Odkud se bralo to nadšení, které jsem měl, když jsem navštěvoval kurz filozofie pod půlnočním sluncem? Zvedl jsem v důvěře zrak ke svému učiteli a hledal nějakou odpověď. Našel jsem vřelý a povzbudivý úsměv. Ať už jde o kariéru, hobby či lásku, nepřestávej následovat své nejdivočejší sny. Vášně pak přijde sama. Jen nenech své sny zemřít. Právě to jsem viděl v usměvavé tváři tohoto moudrého muže.

V malé vesnici mezi Čechami a Moravou v bývalém Československu byl letos vztyčen skromný pomník. Píše se na něm: „Hodinu před koncem dru-

hé světové války byl odbojář Antonín Novák zastřelen nacisty. Jeho druh, Rudolf Krejčí, přežil. Krejčí pokračoval v boji proti diktatuře jako profesor filozofie na Aljašské univerzitě ve Fairbanks.“

Přeložil Radim Bělohrad

A PHILOSOPHER UNDER THE MIDNIGHT SUN

To celebrate the 85th birthday of the Czech-American philosopher Professor Rudolph W. Krejci, the founder of the first Department of Philosophy and Humanities at the University of Alaska in Fairbanks, we bring a paper by his student, currently an associate professor in California, Takashi Kato, who shows how respected Professor Krejci is even by people far away from his homeland.

O autorovi

Takashi Kato se narodil v roce 1957 jako syn autora vědecko-fantastické literatury a překladatele Masami Fukushimy. Působí jako docent na Jazykovém institutu Ministerstva obrany v Monterey, Kalifornii. Byl kapitánem v armádě Spojených států. Po ukončení střední školy Shinjyku v Tokiu studoval na Lassen Community College v Kalifornii a Aljašské univerzitě ve Fairbanks. Závěrečné zkoušky složil z oborů filozofie a humanitní vědy. Na univerzitě ve Fairbanks prošel armádním výcvikem (tzv. ROTC program) a v roce 1986 byl jmenován druhým nadporučíkem. Během operace Pouštní bouře byl v roce 1991 velitelem. Jako kapitán byl slavnostně vyřazen ze služby v roce 1999. Kato obdržel cenu „Ken Kaiko“ za svou první knihu „LT: A Story of an American Officer Born in Japan“ (LT: příběh amerického důstojníka narozeného v Japonsku, vydavatelství TBS Britannica 1994) a „Honorably Discharged: The Day when the Stars and Stripes Looked Faded“ (Slavnostní vyřazení: den, kdy hvězdy a pruhy pobledly, vydavatelství Namiki Shobo, 2005). Je držitelem magisterského titulu ve filozofii a žije v Monterey v Kalifornii.